

důsledky daného jednání. Oprávněnost či neoprávněnost jednání záleží zcela na důsledcích, které z jednání plynou, a jednání je tak posuzováno podle míry přispění dobrému stavu, případně podle míry zmírnění či eliminace stavu špatného. Dobro je základním morálním konceptem. Povinnost, ctnost nebo právo tvoří jen sekundární aspekty a jejich morální relevance je posuzována pouze do té míry, do jaké přispívají důsledkům konkrétního jednání. Podle dalšího aspektu utilitarismu, tj. principu blaha, vychází posuzování dobrých či špatných důsledků podle kvality a množství blaha (well-being), které je často charakterizováno jako štěstí ve smyslu rozvoje života jedince v kategoriích požitku a bolesti. Dobro je vnímáno jako štěstí a nepřítomnost utrpení. Jednání je dobré, pokud dává vzniknout štěstí nebo umožňuje jeho zvětšování, případně umožňuje zmírňování utrpení. Nestrannost (impartiality) při hodnocení správnosti jednání vyžaduje, aby nebylo upřednostňováno dobro jedné osoby před dobrem jakékoli jiné osoby. Maximalizace znamená, že pro hodnocení dobra je žádoucí, aby bylo dobro co největší. Utilitarismus se snaží maximalizovat dobro (štěstí), avšak nikoli pouze jako kvantitativní přístup k požitkům, ale jako maximalizace kvality dobra (9).

Utilitaristická etika tedy vychází z předpokladu, že morálně správné jednání maximalizuje množství předem dané hodnoty, např. přinese co největší množství dobra co největšímu počtu lidí. Hodnotu jednání neposuzuje podle dodržování povinností a zákazů, ale podle reálných důsledků jednání na základě užitečnosti, tj. kolik užítka způsobí (maximalizace dobra) nebo kolik zla odstraní (minimalizace újmy). V medicíně jde např. o pomoc pacientovi, úlevu od bolestí a důraz na kvalitu života pacienta.

Obě výše uvedené etické teorie se odrážejí v teorii principialismu, tj. v základních etických principech beneficence, nonmaleficence, respektu k autonomii a spravedlnosti. Z deontologického hlediska nám etické principy autonomie a spravedlnosti předepisují, že máme povinnost respektovat lidskou důstojnost a zacházet se všemi jako se sobě rovnými, bez ohledu na důsledky jednání. Z utilitaristického pohledu nás etické principy beneficence a nonmaleficence vedou k jednání, které maximalizuje dobré důsledky a dobro pro jiné a minimalizuje újmy. A právě tak, jak se všechny čtyři etické principy při kvalifikovaném etickém rozhodování uplatňují současně, nelze jednat jen na základě utilitaristických požadavků, nebo pouze s předpoklady deontologické etiky.

Třetí etická teorie, etika ctností, se zaměřuje na osobnost jednajícího a jeho charakter. Kritériem posuzování jednání není ani jednání založené na pravidlech či pouhém dodržování norem jako v deontologické etice, ani podle důsledků jednání jako v utilitaristické etice. Hodnota jednání spočívá ve vnitřních hodnotách jednajícího založených na ctnostech. Ctnost je myšlena jako součást charakteru, neměnná výbava osobnostního profilu jedince, která je mu vlastní, což znamená, že bude určitým způsobem jednat předvídatelně a spolehlivě pokaždé, nikoli pouze občas podle okolností. Ctnosti lze rozvíjet, upevňovat a kultivovat. Podle T. Akvinského ctnost řídí směr a pohotovost našeho jednání. „Díky tomu jsme schopni jednat i v mnoha různých a proměnlivých situacích víceméně podobně a mířit vždy k dobru, ať se ukazuje nebo projevuje jakkoli.“ (10). Ctnost je dispozice jednajícího, díky níž je schopen rozpoznat, jak má v dané situaci správně rozhodnout a jednat co

nejlépe. Etika ctností nepřináší žádné normy jednání, je nutné vnímat, mít příslušný cit a rozpoznat, co je v danou situaci dobré, rozhodnout se v souladu s tímto poznáním a následně podle něj také jednat (11). V kontextu dnešní profesní etiky v medicíně vyžaduje etika ctností při rozhodování souvisejícím se zdravotními potížemi pacientů osobní niterní účast zdravotníků. Vychází z kvality vzájemných vztahů k jiným lidem a k převzetí osobní angažovanosti ve specifické roli, kterou ve vzájemných vztazích zastupujeme. Jde o porozumění individuálním situacím a okolnostem, o dovednost rozlišit nejzávažnější aktuální potřeby pacienta, o schopnost naslouchání, tolerance i empatie s utrpením či obavami nemocného člověka.

Z uvedených základních teorií vycházejí další etické přístupy, které lze při řešení etických dilemat v onkologii uplatnit. Uvedme například situační etiku, podle níž musí etické rozhodování vycházet z konkrétních okolností dané situace. Je vždy nutné zvažovat individuální situační faktory, nejen normativní požadavky, což vyžaduje schopnost objektivního náhledu všech okolností i schopnost kompetentního úsudku založeného na praktické moudrosti (fronésis) a moudré obezřetnosti (prudentia) (12).

Dalším přístupem je etika péče, která staví do centra své pozornosti morální význam vzájemných vztahů osob a skupin, které existují ve vztazích vzájemně na sobě závislých. Etika péče se zaměřuje na ohleduplnost, důvěru, vnímavost vůči potřebám druhých, kultivování pečujících vztahů, a podporuje tím sociální vazby a vzájemnou spolupráci (13). Etika péče bývá často spojována s etikou ctností, je však potřeba uvést, že se od etiky ctností liší v důrazu na kvalitu vztahů mezi lidmi a jejich vzájemnou závislost a nezaměřuje se na kvality jednotlivců či rozvoj jejich charakteru.

Praktický pohled na etická dilemata

V onkologické praxi dochází k různým problematickým situacím, které přinášejí celou řadu etických dilemat. Etické dilema obvykle vzniká při střetu protichůdných hodnot a zájmů v situacích, v nichž přichází v úvahu více než jeden postup řešení.

K provádění analýzy určité situace se opíráme nejen o poznání všech dostupných okolností dané situace, ale také o etické teorie, etické principy a o celou řadu hodnot, v medicíně zejména s důrazem na lidskou důstojnost a humánnost, a to vše v návaznosti na cíle terapeutické intervence a kvalitu následného života. V etických rozhodováních vycházíme z mravního předporozumění, jehož důležitou součástí je na jedné straně schopnost rozpoznání požadavků, které od nás vyžadují příslušné normy, předpisy, principy a odborná doporučení, ale také rozpoznání požadavků vnitřních apelů svědomí a odpovědnosti. Na základě uvedeného komplexního setu požadavků je při řešení etického dilematu nutné vést kvalifikovanou etickou rozvahu, důsledně zvažovat klady a zápory všech potenciálních řešení a následně udělat takovou volbu řešení, která s sebou nese při co nejmenší ztrátě předem definovaných hodnot nejlepší možné důsledky. Jedná se o propojení odborných znalostí, etických teorií a jejich souhru s etickými principy. Při konfliktech mezi etickými principy, které provázejí rozhodování v medicíně často, je vždy nutné odpovědně posoudit poměr risk/benefit konkrétního terapeutického postupu.